

احیاء پیش از مرمت؛ تجربه‌ای در بساز زنده‌سازی تیمچه شاه‌ی یزد

سعید همت زاده دستگردی

زباله مجموعه‌های اطراف شده بود. محدودیت‌هایی همچون عدم همکاری کسبه بومی، محدودیت اقتصادی، برخی کاربری‌های غیرمرتبط و... وضعیت نابسامان این مجموعه را تشدید می‌کرد.

جلب اعتماد کسبه که در نهایت منجر به مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های صورت گرفته در تیمچه شد، از جمله نکات کلیدی در پیش برد پروژه محسوب می‌شود.

مأخذ: آرشیو انجمن علمی معماری قلم

مأخذ: آرشیو انجمن علمی معماری قلم

موقعیت: یزد، مجموعه تاریخی خان، میدان خان، تیمچه شاه‌ی، گروه طرح و ایده: مجموعه هنر و معماری مهرآزان خراب آباد، مدیر پروژه: سعید همت زاده دستگردی، همکار: میر سجاد خوبرفتنار شالکوهی، با مشارکت: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان یزد، انجمن علمی معماری قلم (دانشکده علمی کاربردی ساختمان و شهرسازی یزد)، انجمن علمی معماری مهرآزان (دانشگاه آزاد اسلامی یزد)، گنجینه فرهنگ و هنر یزد، اهالی و کسبه مجموعه تاریخی میدان خان یزد.

احیاء به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول در نگهداری ابنیه تاریخی- فرهنگی در امر حفاظت می‌باشد. حفاظت که مستلزم برنامه‌ریزی دقیق، مدون و جامع است، شامل مراحل پژوهش، مرمت، معرفی و احیاء است. در اکثر موارد ترتیب مراحل حفاظتی به گونه‌ای است که پس از مرمت کالبدی بنا، کاربری‌های گوناگون در آن شکل گرفته و به نوعی بنا به سمت احیاء گام برمی‌دارد. در برخی موارد پس از تعمیرات و مرمت، بنا بدون کاربری بوده که این امر سبب می‌شود پس از گذشت مدت زمان کوتاهی، بنا به حالت نابسامان گذشته بازگردد. آیا می‌توان پیش از آنکه دست به مرمت‌های اساسی در بناها و بافت‌های تاریخی زد، به امر احیاء و فعالیت درون آن توجه کرد؟ می‌توان پس از آن که بنا زندگی عملکردی و کارکردی خود را پیدا کرد در پی مرمت کالبدی و فنی بود؟ متن حاضر گزارشی از پژوهش‌ها و فعالیت‌های صورت گرفته طی حدود دو سال است که در پی بررسی و پاسخ دادن به این سوالات می‌باشد. بخشی از بازار به عنوان قلمرو مکانی تحقیق انتخاب شده است.

پلان مجموعه تاریخی خان یزد

گام نخست: مواجهه با اثر

از جمله بناهای ارزشمند بافت تاریخی یزد تیمچه شاه‌ی در مجموعه میدان تاریخی خان است. با کم‌رنگ شدن نقش بازارهای سنتی، این بنا نیز دست خوش تغییرات و تبدیل به انبار و حتی محل نگهداری

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهران خراب آباد

گام دوم: فعالیت‌هایی در راستای شناخت و معرفی هر چه بهتر بنا حضور افراد و وجود عملکرد در بنا سبب می‌شود، علاوه بر معرفی آن برای گروه‌های مختلف، از متروکه شدن بیشتر آن جلوگیری شود. جهت تحقق این امر راهکارهای گوناگونی وجود دارد. ایجاد فعالیتی درون بنا که به معرفی بهتر آن ختم شود یکی از این راهکارها می‌باشد. همچنین بازدید خبرنگاران از بنا به عنوان یکی از بهترین راهکارهای معرفی، در تمام مراحل احیاء مورد توجه قرار گرفت. هر چند هدف نهایی و اصلی حضور افراد، به حضور ساکنین بومی نزدیک‌تر است، اما در مراحل اولیه جهت پیش برد احیاء، مخاطبین غیربومی نیز می‌توانند به این امر کمک کنند. یکی از گروه مخاطبین هدف در مرحله ابتدایی این پروژه، استفاده از توانمندی دانشجویان و علاقه‌مندان رشته‌های گوناگون هنر بود که در قالب یک جشنواره، به تصویر کشیدن زیبایی‌های مجموعه تاریخی میدان خان، از جمله تیمچه شاهی را تجربه کردند.

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهران خراب آباد

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهران خراب آباد

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهران خراب آباد

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهران خراب آباد

گام سوم: برپایی کارگاه آموزش مرمت، فعالیتی برای پیش برد مرمت اولیه

منظور تضمین حیات بنا، تثبیت وضع موجود، حفظ ارزش های باقی مانده از اثر تاریخی و همچنین آماده سازی حداقلی برای پذیرفتن یک کاربری موقت متناسب، نیاز به تعمیر و مرمت اولیه احساس شد. برای تحقق این هدف تبدیل بنا به "کارگاه آموزشی مرمت" فعالیتی بود که علاوه بر حضور پر شور دانشجویان در بنا و ایجاد یک فعالیت موقت باعث بوجود آمدن حس تعامل و همکاری در بستر گردید، بدین ترتیب که کسبه و اهالی میدان نیز به جمع دانشجویان پیوستن و با تهیه برخی مصالح و پذیرایی، سعی در کمک و همکاری در این رویداد را داشتند. با توجه به وجه آموزشی این مرحله و همچنین کافی نبودن مطالعات، امکانات و زمان جهت انجام مرمت جامع، سعی بر رعایت "اصل برگشت پذیری" در مواد مورد استفاده در بنا شد. به این ترتیب امکان حذف بخش های مرمت شده در مراحل مرمت جامع وجود دارد.

مأخذ تصاویر: آرشیو انجمن علمی معماری قلم

گام چهارم: برپایی نمایشگاه، ایجاد يك کاربری موقت

استفاده مناسب از بناهای تاریخی یکی از راهکارهای اصلی برای حفاظت از آنهاست. که به طور طبیعی این امر همراه تغییرات اصولی در بنا صورت می پذیرد. اصولاً عملکرد اولیه بنا بهترین شکل استفاده از آن می باشد زیرا مستلزم حداقل تغییرات است، اما به دلیل این که احیای عملکرد گذشته اکثر آثار، امروز قابل اجرا نمی باشد، لذا متناسب کردن بناها با عملکردهای جدید و تطبیق عملکردهای مورد نظر با وضعیت کالبدی بنا امری ضروری است. در این مرحله پس از انجام مرمت های اولیه و آماده سازی نسبی فضا، نمایشگاه آثار ارایه شده در مراحل قبل، فعالیت موقتی بود که در بنا تجربه شد.

مأخذ: نگارنده

مأخذ: نگارنده

مأخذ: نگارنده

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهرزبان خراب آباد

مأخذ: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهرزبان خراب آباد

مأخذ: نگارنده

گام پنجم: خاطرات جمعی و ذهن گروهی - مراسم شش‌بیلدا

شهرها، روستاها، مجموعه‌های زیستی و تاریخی، سرشار از خاطراتی است که در ذهن افراد، جایگاهی همیشه ماندنی دارند. خاطراتی که گاه فردی اند و از جایگاه مهمی در بیوگرافی فرد برخوردارند و گاه، جمعی و در میان همه شهروندان و اعضای جامعه، مشترک. برپایی مراسم شش‌بیلدا که بر پایه‌ی آیین‌های ملی و محلی استوار است، دیگر فعالیت موقتی بود که در بنا تجربه شد. تجربه‌ای که هم در مراحل آماده‌سازی فضای مراسم و هم پس از اتمام آن، بازخورد‌های مثبت آن در جهت باززنده‌سازی فضا ملموس است. ایجاد حس تعلق به مکان، تقویت روحیه مشارکت‌پذیری، و ارتقای حس مکان از جمله کارکردهای خاطرات جمعی و ذهن گروهی Group Mind Hypothesis هستند که نقش سازنده‌ای در باززنده‌سازی بنا ایفا کردند. برای مثال ایجاد حس تعلق به مکان از طریق خاطره جمعی، در بعد اقتصادی توانست موجب تمایل پرداخت بخشی از هزینه‌های بازسازی توسط مدیران و افرادی شود که به دلیل خاطره داشتن از مکان، تعلق خاصی به مکان مورد نظر دارند. همچنین حس تعلق در بعد اجتماعی موجب تقویت روحیه مشارکت‌پذیری افراد و شرکت در مراحل بعدی پروژه شد.

مآخذ تصاویر: آرشیوانجمن علمی معماری مهران

گام هشتم: مرمت

مرمت آن در نظر گیرند، که این گام خود شروعی برای پیش برد
احیاء و مرمت های جامع، در گام های آتی می باشد.

برآیند فعالیت های صورت گرفته طی مراحل قبل، باعث گردید تا
کسبه و مسئولین نگاه دوباره ای به مجموعه داشته و بودجه ای برای

مأخذ تصاویر: آرشیو مجموعه هنر و معماری مهرازان خراب آباد

فرآیند باز زنده سازی و مرمت

سخن آخر

به طور کلی حفاظت از میراث امری فرهنگی است و مرمت بایک نسخه معین و از پیش تعیین شده عملی نیست بلکه انجام آن مشروط به شناخت، درک و فهم کامل از ارزش‌های موجود در موضوع میراثی است. احیاء پیش از مرمت رامی توان به عنوان یک رویکرد حفاظتی در نظر گرفت. در این رویکرد نقش مشارکت گروه‌های مختلف بسیار پر رنگ و اساسی می‌باشد.

در پایان از استاد علیرضا دهقان، استاد محسن دهقانی، مهندس محسن ذاکری‌نیا، مهندس عبدالمجید شاکری و تمامی دوستداران حفاظت از میراث فرهنگی و اهالی و کسبه میدان تاریخی خان که در این امر مشارکت صمیمانه داشتند تشکر می‌گردد. ■

